

(इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

(१९६०) २ एस . सी. आर. ३५

पन्नलाल नंदलाल भंडारी

विरुद्ध

आयकर आयुक्त , मुंबई शहर, मुंबई

(एस. के. दास, एम. हिदायतुल्लाह व जे. सी. शाह)

आय कर - सामान्य नोटीस - विवरणपत्र सादर करण्याप्रती अनिवासी यांचे दायित्व - मर्यादेचा कालावधी - भारतीय आयकर कायदा, १९२२ (१९२२ चा ११ वा), कलम २२ (१) आणि (२), कलम ३४ (१) (अ) आणि (ब) .

भारतीय आयकर कायद्याच्या प्रयोजनासाठी अनिवासी असलेल्या अपीलकर्त्याने करपात्र क्षेत्रात त्याला उपार्जित झालेल्या विशिष्ट लाभांश उत्पन्नाचे विवरणपत्र सादर केले नाही. आयकर अधिकाऱ्याने त्यांना त्या वर्षाच्या कराच्या मूल्यांकनासाठी सदर कायद्याच्या कलम ३४ (२) सह कलम २२ अंतर्गत नोटीस बजावली. सदर नोटीस मूल्यांकनाच्या समाप्तीच्या आठ वर्षांच्या आत जारी करण्यात आल्या होत्या आणि त्या कलम ३४ (आय) (ए) ने विहित केलेल्या कालावधीत होत्या. अपीलकर्त्याने असा युक्तिवाद केला की मूल्यांकनासाठीच्या नोटीस कलम ३४ च्या खंड (आय) (बी) द्वारे शासित केल्या होत्या तर खंड (आय) (ए) द्वारे नाही. जरी अपीलकर्त्याने सदर वादग्रस्त वर्षाच्या त्याच्या उत्पन्नाचे विवरण सादर केले नाही तरी कलम २२ (१) अंतर्गत दिलेली सामान्य नोटीस विवरणपत्र सादर करण्याचे दायित्व वाढवत नाही आणि त्याची निष्क्रियता, तो अनिवासी असल्याने विवरणपत्र सादर करण्यात चूक करतो किंवा अयशस्वी होतो आणि मूल्यांकन कार्यवाही मर्यादेनुसार प्रतिबंधित होती असे ठरवीत नाही

असे ठरविण्यात आले कि भारतीय आयकर कायदा, १९२२ च्या कलम २२ (१) मधील "प्रत्येक व्यक्ती" या अभिव्यक्तीमध्ये, कर भरण्यास जबाबदार असलेल्या सर्व व्यक्तींचा समावेश आहे आणि अनिवासी लोकांना त्याखालील सामान्य सूचनेनुसार, विवरणपत्र सादर करण्याच्या दायित्वातून सूट नाही.

कलम २२ (आय) अंतर्गत विहित पद्धतीने प्रसिद्ध करून नोटीस दिल्यानंतर, प्रत्येक व्यक्ती, मग ती रहिवासी असो किंवा अनिवासी, जिचे उत्पन्न रक्षित आय करातून सूट दिलेल्या कमाल रकमेपेक्षा जास्त आहे, ती विवरणपत्र सादर करण्यास बांधील असते आणि जर त्याने तसे केले नाही, तर असे मानले जाते कि भारतीय आयकर कायद्याच्या कलम ३४ (आय) (अ) च्या अर्थातर्गत विवरणपत्र सादर करण्यात त्याच्याकडून चूक झाली. कलम ३४ (१) (ब) केवळ अशा प्रकरणांना लागू होते जेथे

उत्पन्नाचा दाखला देण्यात कोणतीही चूक किंवा अपयश आले नाही किंवा मूल्यमापनासाठी आवश्यक असलेली संपूर्ण आणि खरी माहिती उघड करण्यात कोणतीही चूक किंवा अपयश आले नाही.

सदर प्रकरणात कलम ३४ (१) (अ) ने निर्धारित केलेल्या मर्यादेच्या कालावधीत मूल्यांकनाची कार्यवाही योग्यरीत्या सुरू करण्यात आली होती.

दिवाणी अपिलीय अधिकारक्षेत्र : दिवाणी अपील क्रमांक ४०८/१९५७

पूर्वीच्या मुंबई उच्च न्यायालय यांचे दिनांक २८ सप्टेंबर १९५५ रोजीच्या आयकर संदर्भ क्रमांक ५ चा निकाल आणि आदेशावर विशेष परवानगीद्वारे अपील

अपीलकर्त्यासाठी -- सनत पी. मेहता, एस. एन. अँडले, जे. बी. दादाचंजी, रामेश्वर नाथ आणि पी. एल. वोहरा.

उत्तरवादीसाठी -- ए. एन. कृपाल, आर. एच. ढेबर आणि डी. गुप्ता.

१८ ऑक्टोबर १९६०. न्यायालयाचा निर्णय न्यायमूर्ती शाह यांनी दिला.

अपीलकर्ता जो भारतीय आयकर कायदा, १९२२ च्या प्रयोजनासाठी अनिवासी होता, त्याने १९४३ - ४४, १९४४ - ४५, १९४६ - ४७, व १९४७ - ४८ या मूल्यांकन वर्षात ब्रिटिश भारताच्या करपात्र क्षेत्रात काही लाभांश उत्पन्न जमा केले होते, परंतु त्याने त्या मूल्यांकन वर्षासाठी त्याच्या उत्पन्नाचे विवरणपत्र सादर केले नाही. मुंबई शहराच्या आयकर अधिकाऱ्याने, भारतीय कर अधिनियम, १९२२ च्या कलम ३४ अंतर्गत आपल्या अधिकारांचा वापर करत, त्या वर्षाच्या संदर्भात कराच्या मूल्यांकनासाठी कायद्याच्या कलम ३४ सह कलम २२ (२) अंतर्गत अपीलकर्त्यावर नोटीसां बजावल्या. अपीलकर्त्यावर २७ मार्च १९५२ रोजी १९४३ - ४४ वर्षासाठी, १६ फेब्रुवारी १९५३ रोजी १९४४ - ४५ वर्षासाठी, ४ एप्रिल १९५१ रोजी १९४६ - ४७ वर्षासाठी आणि २ एप्रिल १९५२ रोजी १९४७ - ४८ वर्षासाठी नोटीस बजावण्यात आली होती. आयकर अधिकाऱ्याने ६ मे १९५३ रोजी १९४३ - ४४, १९४४ - ४५ आणि १९४७ - ४८ या वर्षांचे आणि १९ मार्च १९५२ रोजी १९४६ - ४७ या वर्षाचे मूल्यांकन पूर्ण केले. अपिलीय सहाय्यक आयुक्त आणि आयकर अपील न्यायाधिकरणाने मूल्यांकन आदेशांना दुजोरा दिला.

अपीलकर्त्याच्या सांगण्यावरून आयकर अपील न्यायाधिकरणाने आयकर कायद्याच्या कलम ६६ (१) अंतर्गत या प्रकरणाचे निवेदन तयार केले आणि मुंबई उच्च न्यायालयाला पुढील दोन प्रश्न सादर केले.

- (१) सदर कायद्याच्या कलम २२ (२) सह कलम ३४ अन्वये मूल्यनिर्धारण वर्ष १९४३ - ४४, १९४४ - ४५, १९४६ - ४७ व १९४७ - ४८ साठी बजावण्यात आलेल्या नोटीसा या सदर कायद्याने विहित केलेल्या मर्यादा कालावधी नंतर बजावण्यात आल्या होत्या काय ?
- (२) जर प्रश्न क्रमांक १ चे उत्तर होकारार्थी असेल, तर वादग्रस्त वर्षांचे मूल्यमापन कायद्याने अवैध होते काय ?

उच्च न्यायालयाने पहिल्या प्रश्नाचे उत्तर नकारार्थी दिले आणि असे निरीक्षण नोंदवले कि त्या उत्तरावर दुसरा प्रश्न "उद्भवला नाही". अपीलकर्त्याने संविधानाच्या अनुच्छेद १३६ अंतर्गत, विशेष परवानगीने, उच्च न्यायालयाच्या आदेशाविरुद्ध हे अपील केले आहे .

या अपीलात निर्धारित केला जाणारा एकमेव प्रश्न असा आहे की कायद्याच्या कलम ३४

(१) (अ) च्या अंतर्गत मूल्यांकनाची नोटीस बजावण्यासाठी निर्धारित केलेल्या मर्यादेच्या कालावधीत मूल्यांकनाची कार्यवाही सुरू करण्यात आली होती का. महत्वाचे वेळी जर आयकर अधिकाऱ्याकडे असे मानण्याचे कारण असेल कि करपात्र व्यक्तीकडून त्याचे उत्पन्न, नफा किंवा लाभाचे मूल्यांकन केले गेले नसेल किंवा तो अपयशी ठरला असेल तर कलम ३४ (१) (ए) अन्वये आयकर अधिकाऱ्याला हा अधिकार दिला गेला आहे कि तो कोणत्याही वेळी करनिर्धारण वर्षापासून पुढील ८ करनिर्धारण वर्ष पूर्ण होतपर्यंत, करपात्र व्यक्तीला त्याच्या उत्पन्नाचा कलम २२ नुसार त्या वर्षाचे विवरणपत्र भरण्यास आणि त्या वर्षाच्या त्याच्या मूल्यांकनासाठी आवश्यक असलेली सर्व महत्वपूर्ण तथ्य पूर्णपणे उघड करण्यासाठी मूल्यांकनाची नोटीस बजावू शकतो. जेव्हा आयकर अधिकाऱ्याकडे त्याच्याकडे असलेल्या माहितीच्या परिणामांच्या आधारे असे मानण्याचे कारण आहे कि उत्पन्न, नफा किंवा लाभ यांचे मूल्यांकन झाले नाही व जरी खंड (ए) मध्ये नमूद केल्यानुसार ते अपयशी ठरले नव्हते किंवा वगळण्यात आले नव्हते तर तो खंड (बी) नुसार करनिर्धारण वर्षापासून चार वर्ष समाप्त होईपर्यंत मूल्यांकनाची नोटीस बजावू शकतो. हे मान्य आहे की, संबंधित वादग्रस्त वर्षासाठी आयकर अधिकाऱ्याने बजावलेल्या नोटीसा या मूल्यांकनाची वर्षे संपल्यानंतर आठ वर्षांच्या आत बजावल्या गेल्या होत्या आणि जर कलम ३४ चा खंड (१) (ए) लागू केला तर मूल्यांकन हे मर्यादेच्या कायद्याद्वारे प्रतिबंधित नव्हते. परंतु अपीलकर्त्याने असा युक्तिवाद केला की जरी त्याने वादग्रस्त वर्षासाठी त्याच्या उत्पन्नाचे विवरणपत्र दिले नसले तरी, मूल्यांकनासाठीच्या नोटीस, कलम ३४ चे खंड (१) (ए) द्वारे नाही तर कलम ३४ चे खंड (१) (बी) द्वारे शासित केल्या जातात. त्यांनी असा युक्तिवाद केला की मूल्यांकन वर्षादरम्यान करपात्र क्षेत्राबाहेरील रहिवासी असल्याने, कलम २२ (१) अन्वये बजावलेली सामान्य नोटीस विवरणपत्र सादर करण्याचे दायित्व वाढवत नाही आणि त्याची निष्क्रियता म्हणजे विवरणपत्र सादर करण्यात चुकणे किंवा अपयशी होणे असे नाही, ज्यामुळे कलम ३४ (१) (अ) लागू होते. कलम २२ (२) अंतर्गत वैयक्तिक नोटीस बजावल्यानंतर

विवरणपत्र दाखल केले गेले नाही, तरच अनिवासी व्यक्तीसाठी विवरणपत्र देण्यास चुकणे किंवा अयशस्वी होणे उद्भवू शकते, असे त्यांनी सांगितले. दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे झाल्यास याचिका अशी आहे की कलम २२ (१) अंतर्गत बजावलेली नोटीस हि करपात्र क्षेत्रात राहणाऱ्या व्यक्तींवर बंधन लादते परंतु अनिवासी लोकांवर बंधन लादत नाही आणि या युक्तिवादाचे समर्थन कलम १ उपकलम (२) कडून केले जाते ज्यामुळे आयकर कायदा ब्रिटिश भारताच्या महत्वाच्या वेळी विस्तारित झाला .

" प्रत्येक व्यक्ती ज्याचे मागील वर्षातील एकूण करपात्र उत्पन्न आयकर आकारण्यायोग्य नसलेल्या कमाल रकमेपेक्षा जास्त आहे" कलम २२ (१) अन्वये या अभिव्यक्तीमध्ये कर भरण्यास जबाबदार असलेल्या सर्व व्यक्तींचा समावेश आहे आणि या कलमात किंवा त्याच्या संदर्भात असे काहीही नाही जे अनिवासी रहिवाशांना त्याखालील सूचनेनुसार विवरणपत्र सादर करण्याच्या दायित्वातून सूट देते. कलम २२ (१) अंतर्गत जारी केलेल्या सामान्य नोटीस बद्दल अनिवासी करपात्र व्यक्तीला कदाचित माहिती होणार नाही ही वस्तुस्थिती आहे परंतु कलमात वापरलेल्या साध्या शब्दांना परिणाम न देण्याचा हा आधार असू शकत नाही. खंड सह नियम १८ नुसार, करपात्र उत्पन्न असलेल्या प्रत्येक व्यक्तीने त्याचे विवरणपत्र सादर करणे आवश्यक आहे आणि जर तो तसे करण्यात चुकला तर कायद्याच्या कलम ३४ नुसार खंड (१) (अ) ने निर्धारित केलेल्या कालावधीत आयकर अधिकारी मूल्यांकनासाठी कार्यवाही सुरू करू शकतात. कलम ३४ (१) (ब) केवळ अशा प्रकरणांना लागू होते जेथे उत्पन्नाचे विवरणपत्र सादर करण्यात कोणतीही चूक किंवा अपयश नसते किंवा मूल्यांकनासाठी संपूर्ण आणि खरी वस्तुस्थिती उघड करण्यात येत नाही . अपीलकर्त्याला जरी अनिवासी असला तरी उत्पन्न हे करपात्र क्षेत्रात निश्चितपणे जमा झालेले असले आणि ते उत्पन्न आयकर आकारण्यायोग्य नसलेल्या कमाल रकमेपेक्षा जास्त असले तरी अपीलकर्त्याने कलम २२ (१) अन्वये बजावलेल्या नोटीसच्या अनुषंगाने विवरणपत्र सादर न केल्याने आयकर अधिकारी कलम ३४ (१) (अ) अन्वये त्याचे कर निर्धारण करण्यासाठी मूल्यांकनाच्या वर्षाच्या समाप्तीनंतर आठ वर्षांच्या कालावधीच्या आत कोणत्याही वेळी नोटीस बजावण्यास सक्षम होता. एकदा प्रसारमाध्यमांमध्ये प्रकाशनाद्वारे आणि कलम २२ (१) च्या अंतर्गत विहित पद्धतीने नोटीस जारी झाली कि प्रत्येक व्यक्ती जिचे उत्पन्न करातून सूट दिलेल्या कमाल रकमेपेक्षा जास्त आहे, विवरणपत्र सादर करण्यास बांधील आहे आणि जर त्याने तसे केले नाही, तर असे मानले जाईल की कलम ३४ (१) (अ) च्या अर्थातर्गत विवरणपत्र भरणे त्याच्याकडून चुकले होते. या सादरीकरणाला असे कुठलेही समर्थन नाही की कलम २२ (१) केवळ रहिवाशांनाच लागू होते आणि उप - कलम २ अंतर्गत नोटीस बजावल्यानंतरच अनिवासी व्यक्ती विवरणपत्र सादर करण्यास बांधील होऊ शकतात . उप-कलम (२) अन्तर्गत आयकर अधिकाऱ्याला अशा कोणत्याही व्यक्तीला विशेष नोटीस बजावण्याची मुभा आहे ज्याने विहित नमुन्यात

विवरणपत्र सादर करण्याची आवश्यकता आहे असे त्याला वाटते परंतु त्या तरतूदीमुळे उप-कलम (१) अंतर्गत उद्धवलेल्या विवरणपत्र सादर करण्याच्या दायित्वाला कमीपणा येत नाही.

आयकर कायदा कलम १ (२) द्वारे करपात्र क्षेत्र विस्तारीत करतो त्यापलीकडे नाही; परंतु त्या क्षेत्रांतर्गत, आयकर अधिकाऱ्याला अशा उत्पन्नावर कर लावण्याचा अधिकार आहे जे उत्पन्न उपार्जित झाले आहे किंवा प्राप्त झाले आहे आणि अर्जदाराने विवादित केलेले नाही. जर कर आकारणीचा अधिकार दिला गेला, तर या आधाराचे आकलन करणे कठीण आहे ज्याद्वारे हि सबब कि सामान्य तरतूद करपात्र उत्पन्न मिळवणाऱ्या व्यक्तींवर दायित्व लादते ही केवळ रहिवाशांनाच लागू होते, अनिवासी लोकांना नाही, अशा अव्यक्त मर्यादेच्या अधीन आहे . हे निवेदन कि कर भरण्यास जबाबदार असलेल्या परंतु करपात्र क्षेत्राबाहेरील रहिवाशाला विवरणपत्र सादर करण्याच्या बाबतीत त्याच्या निष्क्रियतेपूर्वी कलम २२ (२) अंतर्गत विशेष नोटीस बजावणे आवश्यक आहे, हे कलम ३४ (१) च्या अर्थातर्गत वगळलेले मानले जाऊ शकते, हे सक्तीचे नाही. कायद्याने अशी कोणतीही स्पष्ट तरतूद केलेली नाही आणि संदर्भातून काहीही सूचित केले जाऊ शकत नाही.

त्यामुळे उच्च न्यायालयाचे हे म्हणणे बरोबर होते कि मूल्यांकन वर्ष संपल्यापासून कलम ३४ (१) (अ) ने निर्धारित केलेल्या मर्यादेच्या कालावधीत मूल्यांकनाची कार्यवाही योग्यरित्या सुरू करण्यात आली . अपील अयशस्वी होते आणि खर्चासह फेटाळले जाते.

याचिका फेटाळण्यात आली.

अस्वीकरण

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याचा/तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणीकरिता वैध मानला जाईल".